ב. חכמי התלמוד והמסורה בתנ"ך

אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה כו', והכתיב מעבירים [עם ה'], אמר רב הונא בריה דר' יהושע מעבירם כתיב. שבת נ"ה סע"ב

כתוב אחד אומר וישפוט [שמשון] את ישראל ארבעים שנה, וכתוב אחד אומר והוא שפט את ישראל עשרים שנה, א"ר אחא מלמד שהיו הפלשתים יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כדרך שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחייו. ירושלמי סוטה פ"א ה"ח

על פי שנים עדים הללו הוחלט לפנינו בתוספות שבת שם כי הש"ס חולק על הספרים שלנו שהם יסדו הדרוש על מטבעת מקרא שונה מאשר לפנינו. ולחשיבות החלטה זו ותוצאותה כדאי לחקור ולדרוש העדים הללו, כמדומה שמהם נלמד עד כמה עלינו להזהר טרם נחליט שיש שינוי מנוסח המסור לנו להנוסח שהיה לפני רבותינו חכמי התלמוד.

מדברי העד הראשון יתראה כאלו יסדו דבריהם על השינוי שבתיבת „מעבירים" אשר במסורה מלא יו"ד בעוד שלפניהם היה „מעבירם" בלי יו"ד. והנה ברוך המקום שמסר עולמו לשומרים, המאמר הזה הוכפל במדרש והמעיין במקור המקביל יעמוד על אמתת כוונתם שלא עלתה על דעתם לדרוש בזה מלא וחסר, הלוא כה אמרו במדרש אגדת בראשית פמ"א: מחטיאים עם ה' אין כתיב כאן, אלא מעבירים, מעבירים השעות, כלומר ששהו קניהם ולא הקריבו במוקדם קרבנות הנשים היולדות [1], הרי שהדורש לא כוון כלל לחסר ויתיר כי אם הדגיש תיבת „מעבירים" באמרו: מעבירים כתיב ולא מחטיאים, המעתיק שלא עמד על זה חשב שיש שינוי במלה והשמיט היו"ד ללא צורך [2].

כן גם העד השני הירושלמי: כתוב אחד אומר וישפוט את ישראל ארבעים שנה וכתוב אחד אומר והוא שפט את ישראל עשרים שנה כו', הנה דרוש זה הובא גם במדרש רבה פ' נשא פי"ד פס' ביום העשירי נשיא לבני דן כו' לשני דברים נמשל שמשון כו' כנגד שני פעמים שכתוב עליו שהוא שפט את ישראל ואלו הן: וישפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה (שופטים ט"ו), והוא שפט את ישראל עשרים שנה (שם ט"ז) ללמדך שעשרים שנה שפט את ישראל בחייו ועשרים שנה אחר מיתתו היה מוראו של שמשון על פלשתים וישבו בהשקט. וכן הובא ברד"ק שופטים שם ס"פ ט"ז, ומי לא יודה שהיה כתוב בירושלמי „שני פעמים עשרים שנה" ומעתיק שלא הבין כוונתם עמד על החשבון שני פעמים עשרים וכתב „ארבעים".

ומעניין אשר לפנינו בסוטה ג' רע"א שאמר שמשון לפני הקב"ה רבש"ע זכור לי עשרים ושתים שנה ששפטתי את ישראל כו', האם גם נוסחה שלישית היתה? וכבר נשאל על נוסחה זו רב יהודאי גאון, ראה שו"ת הגאונים (ליק תרכ"ד) ס"ס מ"ה, ואמר שם „ולא פשט", הכוונה שלא חש כלל להשיב על שאלה זו כמפורש בתשובת רב האי גאון בשם רב יהודאי בבית נכות ההלכות ח"ב צד מ"ו אות י"ח, והדגיש מעתיק התשובה שבעצם התשובה הסגנון שלא חפץ להשיב (ואשר אמר המעתיק המאוחר בטעם מניעתו אינו רק שלא חש להשיב). וראה תשובות גאונים קדמונים (הוצאת קסל) סי' ע"ח ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' פ"ד, וברור שאשתרבבה „עשרים שתים" משני פעמים עשרים [3].

1. ראה רש"י שבת כאן, ואשר כתבתי במחקר מיוחד בספר יובל „ברכה למנחם" ניורק תשט"ו ע' 80—83.
2. אי הבנה הסיב לא פעם שנדמה למעיין שיש שינוי מהמסורה. וארשום בזה שתי דוגמאות: במדרש איכה רבתי פ"א נ"א שילה שמו של משיח שנאמר (בראשית מ"ט) עד כי יבא שילה, שלה כתיב, והנה במסורה „שילה" ביו"ד. אמנם הכוונה להוכיח שאין המובן עד כי יבא המשיח לעיר שילה, שאז היה צריך לכתוב עד כי יבוא לשילה, וזהו שהדגישו „שילה כתיב" בלי למ"ד משמע שזהו שמו של משיח עצמו. במדרש אסתר רבה פ"א יו"ד כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו, ר"כ בשם ר"ע על כסא מלכותו, מלכתו כתיב, בא לישב על כסא שלמה ולא הניחוהו כו' עמד ועשה לו כסא משלו כדמותו, הכוונה מאשר לא כתוב כשבת המלך אחשורוש על כסא המלכות, רק הודגש „כסא מלכותו" לאשר שנעשה כסא בשבילו, וכאלו הרבה. וכעין זה בבראשית רבה פס"א ד': ושמה קטורה רב אמר זו הגר כו' א"ל והכתיב ולבני הפלגשים אשר לאברהם א"ל פלגשם כתיב (וראה מנחת שי שם), הכוונה מאשר נקט הכתוב מלת פלגשים ולא קרא אותן בשמות כמו שהוזכרו הגר וקטורה הוכיחו שאין אלו פלגשים אחרות אך יכוון על הגר — קטורה.
3. וראה בתוס' נדה ל"ג רע"א ד"ה והנשא כתיב חסר וא"ו תימה דבמסורת הוא מלא כו', ובחכמת שלמה למהרש"ל שם מן והנושא כו' נמחק, ועי' מנחת שי, פרשת טהרת המצורע ט"ו יו"ד, שם צו ד' ל"ד ושם פ' נשא ז' א' (כלות משה, כלת חסר) וכן היא בזהר כו' ולא העיר שבזהר פנחס רנ"ד א' „כלת" דרשינן וראה שערי זהר לבמד"ר פ"י ח' מדוכתי טובא, ובניצוצי זהר פ' לך פ"ד א' אות ד', ויקרא ד' ע"ב אות ג'. ובס' מרגליות הים סנהדרין ד' ע"א אות ג'. ועיין במנחת שי שמות י"ב יב, ויקרא ד' ל"ד, שם ט"ו יו"ד, במדבר ז' א', ושם כ"ג ט' ועוד.

   וראה תשובות הגאונים (הוצ' הרכבי, ברלין תרמ"ז) סי' רי"ז, ובשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקצ"ב שכתב: כל מקום שתמצא מקרא סופרים או תיקון סופרים או עיטור סופרים לא יעלה על דעתך חס ושלום שהיה הדבר חסר וחס תקנוה, אלא עיקרן של דברים שהכל הלכה למשה מסיני שכך הוא אלא שהסופרים דקדקו זה היה ראוי להיות כך וזה כך וכו', וראה מאור עינים לר"ע מן האדומים אמרי בינה סי' י"ט, ובגליון הש"ס מהגרע"א שבת נ"ה ב' שם ומה שהעיר הגר"ש וולדברג בספרו דרכי השינויים מאמר ז' פ"ב ועוד חזון למועד ברצ"ה.

(המקרא והמסורה - הרב מרגליות)

בילדותי סדרתי קונטרס מיוחד לברר כל מאמרי רז"ל שציין הגרע"א בגהש"ס שאין בהם אף הוכחה קיימת אחת לשינוי מהמסורה, חבל שקונטרס זה נשאר בלבוב בין הרבה מכתבי ימי עלומי וקשה עתיקתא.

(ניצוצי אור - הרב מרגליות)

(שבת נה:)